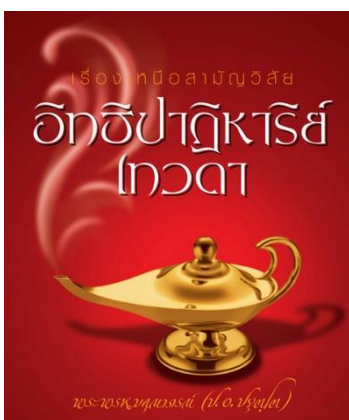

เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา*

SUPERNATURAL PHENOMENA: MIRACLES AND DEITIES

พระมหานินถนอม มหาวิโร (ศรีหاتا)¹ และ พระครูสุธีสารบัณฑิต²
Phra Maha Inthanom Mahaviro (Srihata)¹ and Phrakhrusudhisarabanditta²
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹⁻²
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand¹
Corresponding Author, E-mail: in.buddhist2015@gmail.com

ผู้เขียน : สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
ปีที่พิมพ์ : 2550
จำนวนหน้า : 132 หน้า
สำนักพิมพ์ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
ISBN : 9748828182

บทนำ

หนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา นิพนธ์โดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นับเป็นผลงานทางวิชาการที่สำคัญยิ่ง ทั้งในเชิงเนื้อหาและวิธีการอธิบาย ผู้ประพันธ์เป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติหน้าที่พิเศษในการพัฒนาความรู้ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมานานาชาติ มีผลงานทางวิชาการจำนวนมากที่ครอบคลุมพุทธปรัชญา จริยศาสตร์ พุทธศาสนากับการศึกษา และพุทธศาสนากับสังคมร่วมสมัย ลักษณะเด่นของงานเขียนของท่านคือการอธิบายหลักธรรมอย่างเป็นระบบ มีฐานอ้างอิงจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ควบคู่กับการใช้เหตุผลเชิงวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับบริบทของโลกสมัยใหม่

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้มุ่งคลี่คลายประเด็นเรื่อง “อิทธิปาฏิหาริย์” และ “เทวดา” ซึ่งมักถูกเข้าใจคลาดเคลื่อนหรือถูกนำไปผูกโยงกับความเชื่อเชิงมหายศ ผู้ประพันธ์เสนอกรอบความเข้าใจใหม่โดยวางอยู่บนหลัก กฎแห่งกรรม และหลักเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุปบาท) มากกว่าการยกย่องอำนาจเหนือธรรมชาติในตัวเอง เทวดาในทรรศนะทางพระพุทธศาสนา มิได้เป็น

* Received 12 March 2026; Revised 14 April 2026; Accepted 17 May 2026

ผู้ดลบันดาลชีวิตมนุษย์ตามอำเภอใจ หากแต่เป็นสรรพชีวิตที่ยังอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม เช่นเดียวกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับมนุษย์จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงจริยธรรม กล่าวคือ มนุษย์จะเข้าถึงภาวะที่ประณีตขึ้นได้ด้วยการกระทำของตนเอง ไม่ใช่ด้วยการอ่อนวอนหรือพึ่งพาอำนาจภายนอก

ผู้วิจารณ์เห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีคุณค่าอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการทำให้ผู้อ่านตระหนักว่า “อิทธิปาฏิหาริย์ที่แท้จริง” มิใช่ปรากฏการณ์อัศจรรย์ภายนอก หากคือพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงตนเองผ่านการละความชั่ว การบำเพ็ญความดี และการฝึกฝนจิตใจให้เจริญด้วยศีล สมาธิ และปัญญา กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีจิตใจที่สงบและมีคุณธรรม ย่อมเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมโดยรวม

ดังนั้น การนำหนังสือเล่มนี้มาวิจารณ์จึงมิได้เป็นเพียงการสรุปสาระของงานเขียน หากแต่เป็นการชี้ให้เห็นบทบาทของพระพุทธศาสนาในการทำหน้าที่ “กลั่นกรองความเชื่อ” ให้ตั้งอยู่บนฐานปัญญา การวิจารณ์ดังกล่าวช่วยเปิดพื้นที่ทางความคิดให้ผู้อ่าน โดยเฉพาะผู้ที่ยึดติดกับความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และเทวดาในเชิงไสยศาสตร์ ได้ปรับเปลี่ยนทัศนคติและเข้าถึงสาระที่แท้จริงของคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันมุ่งเน้นความรับผิดชอบต่อตนเอง การพัฒนาจิตใจ และการพ้นทุกข์ด้วยปัญญาอย่างมีเหตุผลและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาในทุกยุคสมัย

โครงสร้างของหนังสือ

หนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2544 และฉบับที่ผู้วิจารณ์นำมาศึกษาเป็นการพิมพ์ครั้งที่ 5 ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2550 สะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของความสนใจจากผู้อ่านและคุณค่าทางวิชาการของงานเขียนเล่มนี้ วัตถุประสงค์สำคัญของการนิพนธ์ คือการทำความเข้าใจ “การบูชา” และ “ความเชื่อ” ให้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการพิจารณาปัญหาความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดา อำนาจลี้ลับ อิทธิฤทธิ์ และปาฏิหาริย์ ว่าสิ่งเหล่านี้มีสถานะอย่างไรในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้า และควรมีท่าทีในการรับรู้และปฏิบัติต่อความเชื่อดังกล่าวอย่างไรจึงจะไม่ขัดต่อหลักเหตุผลและการพัฒนาปัญญา โดยมีประเด็นที่สำคัญของหนังสือแบ่งออกเป็นเรื่องใหญ่ๆ 5 ตอน ได้แก่ ประกอบไปด้วยเนื้อหา 6 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 เรื่องเหนือสามัญวิสัย: อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา

ในส่วนนี้ ผู้ประพันธ์วางกรอบความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “เหนือสามัญวิสัย” โดยชี้ให้เห็นว่า อิทธิปาฏิหาริย์ เทวดา หรือเทพเจ้า มิได้เป็นเพียงความเชื่อเชิงคติชน หากแต่เป็นสภาวะที่ได้รับการยอมรับตามตัวอักษรแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎก อย่างไรก็ตาม การยอมรับดังกล่าวมิได้มีนัยให้ผู้อ่านต้องมุ่งพิสูจน์ความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของสิ่งเหล่านี้ในเชิง

ประจักษ์ เนื่องจากการหมกมุ่นอยู่กับการพิสูจน์เรื่องเหนือธรรมชาติ อาจก่อให้เกิดผลเสียทั้งต่อปัจเจกบุคคลในแง่การหลงมกมาย และต่อสังคมในแง่การบิดเบือนเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

ผู้ประพันธ์จึงเสนอท่าทีเชิงพุทธปรัชญาที่สำคัญว่า สำหรับสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ตรง และมีใช้ธรรมอันควรเข้าถึงเพื่อความหลุดพ้น มนุษย์ควรใช้ “วิธีวางท่าทีที่ถูกต้อง” กล่าวคือ มิใช่การปฏิเสธอย่างสุดโต่ง แต่ก็ไม่ได้ถืออย่างมกมาย หากควรพิจารณาสิ่งเหล่านี้ภายใต้กรอบกฎแห่งกรรมและเหตุปัจจัยเป็นสำคัญ

ในเชิงวิเคราะห์ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนเจตนาของพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาและการแก้ปัญหาชีวิตมากกว่าการแสวงหาอำนาจลึกลับหรือปาฏิหาริย์ สิ่งเหนือสามัญวิสัยจึงถูกจัดวางไว้ในฐานะบริบทของคำสอน มิใช่สาระหลักของการปฏิบัติ ผลคือผู้อ่านได้รับกรอบคิดที่ช่วยปรับทัศนคติจากการยึดติดในความเชื่อ ไปสู่การใช้ความเชื่ออย่างมีสติและสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการดับทุกข์ด้วยปัญญาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

ส่วนที่ 2 อิทธิปาฏิหาริย์

ในส่วนนี้ ผู้ประพันธ์มุ่งอธิบายความหมายและสถานะของอิทธิปาฏิหาริย์ในกรอบพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ โดยชี้ชัดว่าอิทธิปาฏิหาริย์จัดอยู่ในขอบข่ายของ “อภินิหาร” อันหมายถึงความรู้หรือความสามารถพิเศษที่เกินกว่าปกติของมนุษย์ทั่วไป มิใช่สิ่งลึกลับไร้เหตุผล หากเป็นผลจากการฝึกฝนจิตตามหลักสมาธิ อย่างไรก็ตาม ผู้ประพันธ์ได้จำแนกปาฏิหาริย์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ เพื่อชี้ให้เห็นระดับคุณค่าและบทบาทที่แตกต่างกันของปาฏิหาริย์แต่ละประเภทในทางธรรม

ประเด็นสำคัญเชิงหลักการที่ผู้ประพันธ์เน้นย้ำ คือ อิทธิปาฏิหาริย์มิใช่แก่นสารของพระธรรมวินัย โดยอ้างอิงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์มิได้ทรงสนับสนุนให้ภิกษุแสดงฤทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์แก่สาธารณชน เนื่องจากการแสดงฤทธิ์อาจก่อให้เกิดความหลงใหลมัวเมา และการยึดติดในอำนาจพิเศษ อันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญาและการเข้าถึงความจริงของชีวิต แนวคิดดังกล่าวสะท้อนท่าทีของพระพุทธศาสนาที่ให้คุณค่าสูงสุดแก่การเปลี่ยนแปลงภายใน มากกว่าการสร้างความอัศจรรย์ภายนอก

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังนำเสนอการจำแนก “อิทธิฤทธิ์ที่เป็นอริยะและไม่เป็นอริยะ” ซึ่งมีนัยเชิงจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง โดยฤทธิ์ที่มีใช่อริยะถูกอธิบายว่าเป็นการใช้ความสามารถพิเศษเพื่อตอบสนองกิเลส ความทะยานอยาก หรือความต้องการยกตนเหนือผู้อื่น ขณะที่ฤทธิ์ที่เป็นอริยะเป็นการใช้พลังจิตเพื่อการละกิเลส การขัดเกลาตน และการเกื้อกูลต่อการหลุดพ้นของตนและผู้อื่น การแบ่งแยกดังกล่าวมิได้วัดคุณค่าที่ตัวฤทธิ์เอง หากแต่วัดที่เจตนาและเป้าหมายของการใช้ฤทธิ์เป็นสำคัญ

ในเชิงวิเคราะห์ ส่วนนี้สะท้อนสาระสำคัญว่า อิทธิปาฏิหาริย์เป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ฤทธิ์ยอมให้คุณหรือโทษขึ้นอยู่กับกรนำไปใช้ หากใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาตนและลดละกิเลส ย่อมเกื้อกูลต่อทางธรรม แต่หากใช้เพื่อสนองความยึดมั่นถือมั่น ย่อมนำมาซึ่งโทษทั้งแก่ผู้มีฤทธิ์เองและผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้ ผู้ประพันธ์จึงชี้ผู้อ่านให้มีท่าทีที่รอบคอบ มีปัญญากำกับความเชื่อ และมองอิทธิปาฏิหาริย์ในฐานะองค์ประกอบรองที่ต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่งศีล ปัญญา และเป้าหมายแห่งการดับทุกข์อย่างแท้จริง

ส่วนที่ 3 เทวดา

ในส่วนว่าด้วยเรื่องเทวดา ผู้ประพันธ์นำเสนอกรอบความเข้าใจที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญา โดยลดทอนภาพเทวดาในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือโลกให้กลับมาอยู่ในฐานะ “เพื่อนร่วมสังสารวัฏ” ของมนุษย์ เทวดามีได้เป็นผู้พ้นจากกฎไตรลักษณ์ หากยังคงอยู่ภายใต้เงื่อนไขแห่งการเกิด แก่ เจ็บ และตายเช่นเดียวกับสรรพสัตว์ทั้งหลาย อีกทั้งส่วนใหญ่ยังจัดอยู่ในสถานะของปุถุชนผู้มีกิเลส มิได้แตกต่างจากมนุษย์ในเชิงโครงสร้างของจิตใจ หากแตกต่างกันเพียงระดับของภพภูมิและผลของกรรมที่สั่งสมมา

ผู้ประพันธ์ได้เสนอการเปรียบเทียบเชิงวิเคราะห์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา เพื่อชี้ให้เห็นความได้เปรียบและเสียเปรียบในเชิงคุณค่าอย่างรอบด้าน เทวดาเหนือกว่ามนุษย์ใน 3 ประการ ได้แก่ อายุทิพย์ที่ยืนยาว ผิวพรรณทิพย์ที่งดงาม และความสุขทิพย์ที่ละเอียดประณีต ในขณะที่มนุษย์กลับมีความได้เปรียบในอีก 3 มิติสำคัญ คือ ความกล้าหาญในการเผชิญความทุกข์ มีสติสัมปชัญญะที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา และมีโอกาสประพาสพรหมจรรย์เพื่อการหลุดพ้นได้อย่างเต็มศักยภาพ ประเด็นนี้สะท้อนนัยสำคัญว่า ความประเสริฐของภพภูมิ มิได้วัดจากความสุขหรือความงดงามภายนอก หากวัดจากโอกาสในการพัฒนาจิตและปัญญา

ในเชิงมนทัศน์ ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นความอ่อนแอทางความเชื่อในสังคมมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์มักยกย่องเทวดาเป็นภพภูมิที่สูงกว่าและปรารถนาจะไปเกิดในสวรรค์ แต่ในทัศนะของเทวดาเอง กลับถือว่าการได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติที่ประเสริฐกว่า เนื่องจากมนุษย์มีเงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการบำเพ็ญธรรมและการบรรลุผลธรรม แนวคิดนี้มีนัยเชิงวิพากษ์ต่อค่านิยมที่หลงยึดติดกับความสุขเชิงเสพ มากกว่าคุณค่าเชิงการพัฒนาภายใน

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังวิพากษ์แนวปฏิบัติเรื่องการอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดา โดยชี้ว่าท่าทีดังกล่าวขัดกับหลักความเพียรพยายามตามกฎแห่งกรรม ขัดกับหลักการพึ่งตนเอง และไม่สอดคล้องกับอุดมคติแห่งความเป็นอิสระและการหลุดพ้นตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การหวังพึ่งอำนาจภายนอกย่อมทำให้มนุษย์ละเลยการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และบั่นทอนพลังแห่งการพัฒนาจิตใจ

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา ผู้ประพันธ์ตั้งข้อสังเกตอย่างรอบคอบว่า เทวดาไม่ได้มีแต่ฝ่ายดี หากยังมีฝ่ายที่เป็นโทษต่อการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะ

“มาร” ซึ่งจัดเป็นเทวดาประเภทหนึ่งในช่วงคั่นระหว่างชั้นเทวดาและพรหม และทำหน้าที่ขัดขวางการหลุดพ้นของสัตว์โลก ด้วยเหตุนี้ แนวทางที่ถูกต้องในการสัมพันธ์กับเทวดา มิใช่การอ่อนน้อมหรือยิ่ดถือเป็นที่พึง แต่เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมทั้งดำรงตนอยู่บนหลักศีล ปัญญา และความไม่ประมาท อันเป็นแก่นแท้ของพุทธจริยศาสตร์และพุทธวิถีในการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสรภาพทางจิตใจ.

ส่วนที่ 4 สรุปวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อเรื่องเหนือสามัญวิสัย

ในส่วนสรุปว่าด้วยแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมต่อเรื่องเหนือสามัญวิสัย ผู้ประพันธ์มุ่งวางกรอบจริยปฏิบัติของ “ชาวพุทธที่แท้จริง” โดยใช้ให้เห็นพัฒนาการทางความคิดและทำที่ทางจิตใจที่ต้องก้าวข้ามจากระดับของการอ่อนน้อมหวังพึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติ ไปสู่ระดับของการอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีและความเข้าใจตามหลักธรรม แนวคิดนี้สะท้อนการเปลี่ยนจุดศูนย์กลางของศรัทธา จากการพึ่งพาภายนอกมาสู่การพึ่งตนเองบนฐานของศีล ปัญญา และความเพียร

ผู้ประพันธ์เน้นย้ำว่า การปฏิบัติต่อเทวดาและสิ่งเหนือสามัญวิสัย มิใช่การแสวงหาความคุ้มครองหรือผลสำเร็จจากการอ่อนน้อม หากแต่เป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพเชิงคุณธรรมผ่านเมตตาจิต การแผ่เมตตาไปยังเทวดาทั้งหลายถูกเสนอเป็นรูปแบบของความเอ็นดูที่บริสุทธิ์ เปรียบเสมือนความรักของมารดาที่มีต่อลูก ซึ่งมีได้คาดหวังสิ่งตอบแทน แนวทางนี้ทำให้ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือสามัญวิสัยอยู่ในกรอบของมนุษยธรรมและจริยธรรม มิใช่ความมกมายหรือการยอมจำนนต่ออำนาจลึกลับ

ในเชิงโครงสร้างความคิด ผู้ประพันธ์ยังเสนอพัฒนาการของความสัมพันธ์เป็นลำดับขั้น 3 ระดับ ซึ่งสะท้อนกระบวนการเติบโตทางจิตวิญญาณของชาวพุทธ ตั้งแต่ขั้นพึ่งพาและหวังผลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขึ้นอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจและเป็นมิตร จนถึงขั้นของการมีชีวิตที่เป็นอิสระจากความหวาดกลัวและความยึดติด การก้าวสู่ขั้นสุดท้ายนี้เองที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ในโลกอย่างมั่นคง มีสติ และไม่ตกเป็นทาสของความเชื่อที่ไร้การไตร่ตรอง

ผู้ประพันธ์สรุปอย่างมีนัยสำคัญว่า วิธีปฏิบัติต่อเทวดา อิทธิปาฏิหาริย์ หรือมงคลฤทธิ์ทั้งหลาย มิได้เป็นเรื่องซับซ้อนหรือเกินวิสัย หากบุคคลดำรงชีวิตอยู่บนหนทางแห่งธรรมอย่างถูกต้องแล้ว สิ่งเหนือสามัญวิสัยย่อมไม่กลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชีวิต หากแต่ถูกจัดวางให้อยู่ในฐานะของสภาพแวดล้อมทางความเชื่อที่ไม่บั่นทอนปัญญา ตรงกันข้าม กลับเอื้อต่อการดำเนินชีวิตอย่างเป็นปกติ สงบ และมีอิสรภาพทางจิตใจ อันสอดคล้องกับอุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนาในการปลดปล่อยมนุษย์จากความหลงและความทุกข์โดยสิ้นเชิง.

ส่วนที่ 5 บันทึกพิเศษท้ายบท

ส่วนบันทึกพิเศษท้ายบททำหน้าที่เป็นภาคผนวกเชิงวิชาการที่ช่วยขยายกรอบความเข้าใจของผู้อ่านจากระดับการตีความเชิงแนวคิด ไปสู่การตรวจสอบเชิงหลักฐานทางคัมภีร์อย่างเป็นระบบ ผู้ประพันธ์มุ่งชี้ให้เห็นว่า เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนามีใช้

เพียงตำนานเล่าลือ ๆ หากแต่มีร่องรอยปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน โดยระบุแหล่งที่มาเป็นสูตร ๆ พร้อมทั้งกล่าวถึงบริบท เหตุการณ์ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้สนใจสามารถสืบค้น ตรวจสอบ และพิจารณาด้วยตนเองตามหลักการศึกษาเชิงพุทธที่ไม่ปิดกั้นการไต่ถามด้วยเหตุผล

นอกจากการอ้างอิงหลักฐานทางคัมภีร์แล้ว ผู้ประพันธ์ยังนำเสนอกรณีศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระอินทร์ ทั้งในมิติของการช่วยเหลือและการทดสอบมนุษย์ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างเทวดากับมนุษย์ในวรรณกรรมพุทธศาสนา การที่พระอินทร์ลงมาช่วยมนุษย์เนื่องจาก “อาสน์ร้อน” ถูกอธิบายในฐานะสัญลักษณ์ของกฎแห่งกรรมและความรับผิดชอบทางศีลธรรม ขณะเดียวกัน เรื่องการแกล้งหรือการทดสอบบะชะของมนุษย์ ก็ถูกนำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นว่า แม้เทวดาเองก็ยังอยู่ภายใต้กิเลสและการเวียนว่ายในสังสารวัฏ มิได้เป็นผู้ทรงอำนาจเหนือธรรมอย่างสมบูรณ์

ผู้ประพันธ์ยังหยิบยกแนวคิดเรื่อง “สัจกิริยา” มาอภิปรายในฐานะทางเลือกเชิงจริยธรรมสำหรับผู้ที่ยังคงยึดถือความหวังในอำนาจดลบันดาล สัจกิริยาถูกอธิบายว่าไม่ใช่การอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือจากภายนอก แต่เป็นการตั้งมั่นในความจริง ความดี และความเพียรของตนเอง อันเป็นการเสริมสร้างพลังใจและความเชื่อมั่นบนฐานคุณธรรม มากกว่าการฝากชะตากรรมไว้กับอำนาจลึกลับ

ในตอนท้าย ผู้ประพันธ์เน้นย้ำประเด็นสำคัญเชิงปรัชญาเกี่ยวกับสถานะของพระพุทธเจ้า โดยสรุปอย่างชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าเป็น “มนุษย์” มิใช่เทวดาหรือเทพเจ้า การยืนยันเช่นนี้มีนัยสำคัญอย่างยิ่งในเชิงพุทธปรัชญาและการศึกษา เพราะสะท้อนอุดมคติว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองจนถึงความตรัสรู้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ เป็นแกนสาร

โดยภาพรวม บันทึกพิเศษท้ายบทจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงโลกแห่งความเชื่อกับโลกแห่งการศึกษาค้นคว้าอย่างมีวิจารณ์ญาณ ช่วยให้ผู้อ่านสามารถวางตำแหน่งเรื่องเหนือสามัญวิสัยไว้ในกรอบของพุทธธรรมอย่างถูกต้อง ทั้งในเชิงหลักฐานคัมภีร์ จริยปฏิบัติ และอุดมคติของการพัฒนามนุษย์ด้วยปัญญา อันสอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบและลุ่มลึก.

ส่วนที่ 6 ภาคผนวก: ประเด็นเสริมเพื่อย้ำความเข้าใจ

ภาคผนวกส่วนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ทรงห้ามมิให้พระภิกษุทั่วไปแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ แม้พระพุทธศาสนาจะยอมรับการมีอยู่ของฤทธิ์อำนาจพิเศษในฐานะอภิญาณะประเภทหนึ่งก็ตาม เหตุผลสำคัญมิได้อยู่ที่การปฏิเสธฤทธิ์โดยสิ้นเชิง หากแต่อยู่ที่การพิจารณาผลกระทบเชิงโครงสร้างและเชิงสังคมต่อความมั่นคงของพระศาสนาในระยะยาว

ในเชิงวิเคราะห์ ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นว่า หากไม่มีข้อห้ามดังกล่าว พระภิกษุที่มีความถนัดหรือโน้มเอียงไปทางการแสดงฤทธิ์—ซึ่งในความเป็นจริงมีจำนวนน้อยมาก—อาจกลายเป็นศูนย์รวมความสนใจของสาธารณชน ลากสัการะและศรัทธาของประชาชนย่อมไหลไปรวมอยู่ที่บุคคลเพียงไม่กี่รูป ขณะที่พระภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งมิได้แสดงฤทธิ์ แต่ปฏิบัติหน้าที่ด้านการศึกษา การอบรม และการเผยแผ่ธรรมตามปกติ กลับถูกลดทอนบทบาทและโอกาสในการทำหน้าที่ทางศาสนาอย่างเป็นระบบ ผลกระทบดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่ในระดับบุคคล หากแต่ส่งผลต่อโครงสร้างของพระศาสนาโดยรวม กล่าวคือ เมื่อศรัทธาของประชาชนผูกติดอยู่กับ “ตัวบุคคลผู้มีฤทธิ์” มากกว่าหลักธรรม หากวันหนึ่งบุคคลนั้นประสบปัญหา เสื่อมศรัทธา หรือมรณภาพ ศรัทธาของประชาชนก็ย่อมสั่นคลอนตามไปด้วย และมีแนวโน้มที่จะไม่หันไปพึ่งพาพระภิกษุรูปอื่นหรือหลักธรรมโดยรวม ส่งผลให้การสั่งสอน การสืบทอด และการขยายตัวของพระศาสนาอ่อนแออย่างรวดเร็ว

ผู้ประพันธ์ใช้อุปมาเรื่องการปลูกป่าเพื่ออธิบายภาพรวมของปัญหานี้ได้อย่างคมชัด กล่าวคือ หากผู้ปลูกพืชข่มรดน้ำและใส่ปุ๋ยให้กับต้นไม้เพียงต้นเดียว ต้นไม้นั้นอาจเจริญเติบโตอย่างโดดเด่น แต่ต้นไม้ต้นอื่น ๆ จะขาดการบำรุงจนแคระแกร็นหรือยืนต้นตาย ในที่สุด เมื่อไม้ต้นเดียวที่ได้รับการบำรุงนั้นล้มลง ป่าทั้งผืนก็ย่อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ อุปมานี้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีได้มุ่งสร้าง “บุคคลพิเศษ” หากแต่มุ่งสร้าง “ระบบแห่งการเรียนรู้และการปฏิบัติ” ที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุทุกระดับสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมดุล

ดังนั้น การห้ามแสดงฤทธิ์จึงมิใช่ข้อจำกัดเชิงอำนาจ หากแต่เป็นกลไกเชิงปัญญา และเชิงนโยบายทางศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เพื่อคุ้มครองสาระสำคัญของพระธรรมวินัย นั่นคือ การยึดหลักธรรมเป็นศูนย์กลาง มากกว่าการยึดติดกับอำนาจอัครรรยหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่และพัฒนาอย่างมั่นคงในฐานะศาสนาแห่งปัญญาและการพึ่งตนเองของมนุษย์.

บทวิจารณ์

1. จุดเด่นของหนังสือ

หนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีจุดเด่นสำคัญอยู่ที่การวางกรอบความเข้าใจเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และเทวดาอย่างมีระบบ บนฐานคัมภีร์พระไตรปิฎกควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงเหตุผลตามหลักพุทธปรัชญา ผู้ประพันธ์มิได้ปฏิเสธการมีอยู่ของเทวดาและอิทธิปาฏิหาริย์ หากยอมรับอย่างตรงไปตรงมาว่า สิ่งเหล่านี้ “มีอยู่จริง” ตามหลักฐานทางคัมภีร์ แต่ในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นข้อจำกัดเชิงญาณวิทยาว่า การรับรู้หรือพิสูจน์สิ่งเหนือสามัญวิสัยดังกล่าว มิใช่วิสัยของปุถุชนทั่วไป หากเป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้ที่มีคุณวิเศษทางจิต เช่น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ผู้บรรลุนิพพานจากการเจริญสมณะและวิปัสสนาอย่างสมบูรณ์

ในเชิงวิเคราะห์ จุดเด่นของหนังสืออยู่ที่การ “เปลี่ยนจุดสนใจ” ของผู้อ่าน จากการถกเถียงว่ามีหรือไม่มีเทวดา ไปสู่คำถามที่ลึกซึ้งกว่า คือ ควรมีทำอย่างไรต่อสิ่งที่ไม้อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์ตรง ผู้ประพันธ์เสนอหลักการสำคัญว่า สิ่งใดที่มีใช้ธรรมสำหรับเข้าถึงโดยตรง และไม่เอื้อต่อการพันทุกข์ ควรวางทำให้อย่างถูกต้อง มิใช่หมกมุ่นหรือยึดถือจนกลายเป็นความมกมาย แนวคิดนี้สะท้อนเจตนาของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญา ที่ให้ความสำคัญกับผลทางการปฏิบัติมากกว่าความตื่นตันทงอภิปราย

อีกประเด็นที่โดดเด่นคือ การตีความ “เทวดา” ในเชิงพุทธปรัชญา มิใช่ในฐานะอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ควรอ้อนวอนพึ่งพา หากแต่เป็นเพียงมนุษย์ผู้สังสรรค์สมมติจนไปเกิดในภพภูมิที่ละเอียดกว่า ซึ่งยังคงอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ การเน้นย้ำประเด็นนี้ทำให้ผู้อ่านหันกลับมาพิจารณาสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และการพึ่งพากรรมดีของตน มากกว่าการหวังพึ่งอิทธิปาฏิหาริย์จากภายนอก

ในเชิงวิพากษ์ ผู้ประพันธ์ยังชี้ให้เห็นว่า ความมัวเมาในกามคุณ ไม่ว่าจะแสดงออกในรูปแบบมนุษย์หรือเทวดา ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น ผู้ที่แสวงสุขอย่างเพลิดเพลินย่อมยากที่จะมีจิตใจโปร่งใสและตั้งมั่นเพียงพอสำหรับการเข้าใจอริยสัจและนิพพาน ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจึงมิใช่การมุ่งหวังสวรรค์หรือภพภูมิอันประณีต หากแต่เป็นการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง

กล่าวโดยสรุป จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การนำเสนอความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และเทวดาอย่างรอบด้าน ไม่ตกไปสู่การปฏิเสธแบบเหตุผลนิยมสุดโต่ง และไม่ปล่อยให้ความเชื่อกลายเป็นความมกมาย หากแต่ชี้แนะผู้อ่านให้เข้าใจแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คือ การประพาสความดี การไม่เบียดเบียน การตั้งอยู่ในศีลธรรม และการพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็น “พลังที่แท้จริง” ที่นำมาซึ่งความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์หรือยึดติดกับสิ่งเหนือสามัญวิสัยใด ๆ ทั้งสิ้น

2. คุณค่าของหนังสือ

หนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีคุณค่าเชิงวิชาการและเชิงพุทธปรัชญาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่อง “อิทธิปาฏิหาริย์” ให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้เขียนได้อธิบายอย่างชัดเจนว่า อิทธิปาฏิหาริย์มิใช่สิ่งลึกลับเหนือเหตุผล หากแต่เป็นผลของอกุศลญา ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนจิตอย่างเป็นระบบจนเกิดสมาธิขั้นสูง มีจิตตั้งมั่น สงบ ผ่องใส และปราศจากกิเลสหมกมุ่นที่รบกวนจิตใจในขณะนั้น

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนได้จำแนกปาฏิหาริย์ออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ (1) อิทธิปาฏิหาริย์ คือ การแสดงฤทธิ์ทางกาย (2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การรู้ใจหรือทายใจ และ (3) อนุศาสนิปาฏิหาริย์ คือ ปาฏิหาริย์แห่งคำสอน ซึ่งผู้เขียนให้ความสำคัญสูงสุด เนื่องจากเป็น

ปาฏิหาริย์ที่มีได้อาศัยฤทธิ์เหนือธรรมชาติ หากแต่อาศัยพลังแห่งปัญญา การอธิบายเหตุผล และการชี้แนะให้ผู้ฟังเกิดการพิจารณาเห็นความจริงตามสภาวะธรรม จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคชีวิตและการดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง

คุณค่าที่สำคัญของหนังสือเล่มนี้อยู่ที่การเน้นย้ำอย่างหนักแน่นว่า “อิทธิปาฏิหาริย์ไม่ใช่แก่นของพระธรรม” ทั้งอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระสาวกนำไปแสดงต่อสาธารณชน เพราะอาจนำไปสู่การอวดอ้างเพื่อแสวงหาลาภสักการะ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความเสื่อมทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม การแสดงฤทธิ์โดยยังมีอาสวะหรืออุภย คือกิเลสแฝงอยู่ ย่อมนำไปสู่ความหลงตน ความทะยานอยาก และการเบียดเบียนผู้อื่นโดยตรงหรือทางอ้อม ในขณะเดียวกัน ผู้เขียนมิได้ปฏิเสธคุณค่าของฤทธิ์โดยสิ้นเชิง หากแต่ชี้ให้เห็นว่า ฤทธิ์ที่ปราศจากอาสวะ คือฤทธิ์ที่ไม่ก่อทุกข์ ไม่ยึดตนเป็นศูนย์กลาง และไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตน อาจเป็นผลพลอยได้ของการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง และมีบทบาทเพียงเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเบื่อหน่ายในขันธ เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตนของสรรพสิ่ง อันเป็นหนทางสู่การหลุดพ้น มิใช่เป้าหมายในตัวมันเอง

อีกคุณค่าหนึ่งที่โดดเด่น คือ การอธิบายสถานะของเทวดาอย่างมีดุลยภาพทางปรัชญา ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า แม้เทวดาจะอยู่ในภพภูมิที่ประณีตกว่ามนุษย์ แต่โดยสภาวะพื้นฐานแล้ว เทวดาทุกชั้นยังคงเป็นผู้เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ ส่วนเทวดาที่เป็นอริยบุคคลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ มิใช่เพราะความเป็นเทวดาโดยกำเนิด ดังนั้น เทวดาจึงมิใช่แบบอย่างสูงสุดของชีวิต หากแต่เป็นเพียงสัณตฤมิตหนึ่งในวัฏสงสารเท่านั้น จากมุมมองนี้ หนังสือได้วิพากษ์แนวโน้มของสังคมร่วมสมัยที่มักฝากความหวังไว้กับอำนาจเร้นลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก โดยละเลยการพัฒนาตนเองตามหลักเหตุปัจจัย ผู้เขียนเสนอกรอบความเข้าใจเชิงพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา 3 ชั้น ได้แก่ (1) ชั้นอ่อนวอนหวังพึ่ง ซึ่งเป็นระดับก่อนพัฒนา (2) ชั้นอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีและคุณธรรม ซึ่งเป็นรากฐานของชุมชนอารยะ และ (3) ชั้นที่ได้รับความเคารพบูชาจากเทวดา อันเป็นผลจากการพัฒนาตนจนถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

ในระดับปฏิบัติ ผู้เขียนชี้แนะแนวทางที่ชาวพุทธพึงมีต่อเทวดาอย่างเหมาะสม ได้แก่ การแผ่เมตตาและกุศลให้ การเคารพในฐานะผู้มีคุณธรรม การใช้คุณธรรมของเทวดาเป็นเครื่องเตือนใจผ่านการปฏิบัติเทวทานุสติ และการยกย่องบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้วให้เป็นแบบอย่างของสังคม มิใช่การประจบสอพลอหรือรอคอยการดลบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าอย่างยิ่งในการชี้แนะให้ผู้อ่านกลับคืนสู่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คือ การพึ่งตนเอง การเข้าใจกรรมและผลของกรรม และการพัฒนาปัญญาเพื่อดับทุกข์อย่างแท้จริง มิใช่การหลงมัวเมาในอิทธิปาฏิหาริย์ ภพภูมิ หรืออำนาจภายนอก ซึ่งแม้จะดูสูงส่งเพียงใด ก็ยังไม่พ้นจากวัฏจักรแห่งกิเลสและความทุกข์อยู่ดี

3. จุดที่ควรเพิ่มเติม

แม้ว่าหนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จะมีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงหลักธรรมและการวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญาอย่างลุ่มลึกแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมิติของการขยายองค์ความรู้และการเข้าถึงผู้อ่านร่วมสมัย ยังมีประเด็นบางประการที่อาจเพิ่มเติมเพื่อเสริมความสมบูรณ์ของเนื้อหาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น โดยสามารถบูรณาการกับแนวคิดและงานวิจัยทางวิชาการเพื่อเสริมความน่าเชื่อถือได้ ดังนี้

ประการแรก ควรเพิ่มเติมการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และเทวดาเข้ากับบริบทสังคมไทยร่วมสมัยอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะปรากฏการณ์ความนิยมในเครื่องรางของขลัง การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสวงหาความสำเร็จทางลัดผ่านอำนาจเร้นลับ ซึ่งในทางสังคมวิทยา Max Weber อธิบายว่าเป็นลักษณะของ “การแสวงหาความมั่นคงเชิงความหมาย” (meaning-seeking behavior) ในสถานะที่มนุษย์เผชิญความไม่แน่นอน ขณะที่งานศึกษาทางพุทธศาสนาในสังคมไทย เช่น Stanley Jeyaraja Tambiah ได้ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์และวัตถุมงคลเป็นส่วนหนึ่งของ “พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติ” (practical Buddhism) ที่ผสมผสานระหว่างคติพุทธกับความเชื่อพื้นบ้าน ดังนั้น หากมีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่าความเชื่อเหล่านี้สอดคล้องหรือขัดแย้งกับหลัก อนุศาสนีปาฏิหาริย์ และหลักพึ่งตนเองอย่างไร จะช่วยให้ผู้อ่านสามารถแยกแยะระหว่าง “ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา” กับ “ศรัทธาแบบงมงาย” ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ประการที่สอง อาจเพิ่มเติมการอธิบายเชิงเปรียบเทียบระหว่างอิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธศาสนากับแนวคิดเรื่องปาฏิหาริย์ในศาสนาอื่น โดยอาศัยกรอบการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบของ Ninian Smart ซึ่งเสนอว่าปาฏิหาริย์เป็นส่วนหนึ่งของมิติ “ประสบการณ์และตำนาน” ของศาสนา (experiential and mythic dimensions) ในขณะที่ Mircea Eliade มองปาฏิหาริย์เป็นการแสดงออกของ “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่ปรากฏในโลกมนุษย์ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มีความแตกต่างตรงที่มีได้ยกปาฏิหาริย์เป็นศูนย์กลางของศาสนา หากจัดวางไว้ในฐานขององค์ประกอบรองภายใต้กระบวนการพัฒนาปัญญา การเปรียบเทียบดังกล่าวจะช่วยให้เห็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาในฐานะ “ศาสนาแห่งการรู้แจ้งด้วยตนเอง” อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ควรเสริมตัวอย่างเชิงปฏิบัติหรือกรณีศึกษาในพระไตรปิฎกเพิ่มเติม โดยเฉพาะกรณีที่ พระพุทธเจ้า ทรงใช้ อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ในการแก้ไขความเชื่อผิด เช่น ใน Kalama Sutta ที่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณา ไม่เชื่อเพียงเพราะคำบอกเล่าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ หรือกรณีการทรงแสดงปาฏิหาริย์เพื่อ “เปิดโอกาสให้เกิดศรัทธา” ก่อนนำเข้าสู่การสอนธรรมะในระดับลึก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “อนุปุปพิกขา” หรือการสอนแบบเป็น

ลำดับชั้น การเพิ่มเติมกรณีศึกษาเช่นนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาใช้ปาฏิหาริย์ในเชิง “เครื่องมือทางการสื่อสารธรรม” มีใช้เป้าหมายสูงสุด

ประการสุดท้าย หากมีการสรุปเชิงสังเคราะห์โดยอาศัยกรอบคิดร่วมสมัย เช่น แนวคิดเรื่อง “Rational Buddhism” หรือ “Engaged Buddhism” ที่ Thich Nhat Hanh เสนอ ซึ่งเน้นการนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาชีวิตและสังคม จะช่วยชี้ให้เห็นว่า การลดบทบาทของอิทธิปาฏิหาริย์และการยกระดับอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ มีใช้เพียงหลักการเชิงทฤษฎี หากเป็นกลไกสำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนาสามารถปรับตัวและดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่ที่เน้นเหตุผลและประสบการณ์ตรงได้อย่างมั่นคง

โดยสรุป การเพิ่มเติมแนวคิดและงานวิจัยรองรับดังกล่าว มิได้เป็นการแก้ไขข้อบกพร่องของเนื้อหาเดิม หากเป็นการ “เสริมพลังทางวิชาการ” (academic reinforcement) ที่ช่วยให้หนังสือเล่มนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นทั้งในมิติของการอธิบายหลักธรรม การวิเคราะห์เชิงปรัชญา และการประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมร่วมสมัย อันจะทำให้หนังสือสามารถทำหน้าที่เป็นทั้ง “ตำราทางพุทธปรัชญา” และ “กรอบคิดเชิงวิพากษ์” สำหรับชาวพุทธในโลกปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สรุป

หนังสือ “เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา” ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) สะท้อนจุดยืนเชิงวิพากษ์ต่อการทำความเข้าใจเรื่องเทวดา นรก และสวรรค์ในพระพุทธศาสนา โดยมีได้มุ่งเน้นการพิสูจน์เชิงอภิปรายหรือเชิงประจักษ์ว่าภพภูมิเหล่านี้มีอยู่จริงในลักษณะใด หากแต่เสนอให้พิจารณาในฐานะ “สื่อทางการสอน” (pedagogical device) ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นอุบายเพื่อชี้นำมนุษย์ให้หันกลับมาพิจารณาความจริงพื้นฐานของชีวิต กล่าวคือ ความทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และหนทางแห่งความดับทุกข์ ทศณะดังกล่าวตั้งอยู่บนหลักคิดสำคัญว่า การหมกมุ่นถกเถียงเรื่องภพภูมิหลังความตาย มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์เชิงพุทธปฏิบัติอย่างแท้จริง หากไม่เชื่อมโยงไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ในปัจจุบันขณะ พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งการปฏิบัติ จึงมุ่งเน้นการแก้ปัญหาความทุกข์อย่างเป็นระบบ มากกว่าการเสริมสร้างความรู้เชิงทฤษฎีเกี่ยวกับโลกเหนือธรรมชาติ

ในกรอบนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้อุบายการสอนแบบเป็นลำดับ (อนุปฺพุทฺธิกา) โดยเริ่มจากเรื่องทาน เพื่อฝึกการสละและลดความยึดติดในวัตถุ ต่อด้วยเรื่องศีล เพื่อจัดระเบียบพฤติกรรมและสร้างความสงบในระดับสังคมและจิตใจ จากนั้นจึงทรงกล่าวถึงสวรรค์ในฐานะผลแห่งกรรมดี เพื่อสร้างแรงจูงใจทางศีลธรรมแก่ผู้ฟัง อย่างไรก็ตาม พระองค์มิได้หยุดอยู่เพียงการยกย่องสวรรค์ หากแต่ทรงชี้ให้เห็นโทษและข้อจำกัดของสวรรค์ว่า ยังเป็นภพภูมิที่อยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยง ยังไม่พ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ และตาย การเน้นย้ำ “โทษของสวรรค์”

นำไปสู่การเสนอแนวคิดเนกขัมมะ ซึ่งหมายถึงการออกจากกามคุณและความเพลิดเพลินในสุขแบบโลกีย์ แม้สุขนั้นจะประณีตเพียงใดก็ตาม ขั้นตอนนี้มีนัยสำคัญในเชิงจิตวิทยาพุทธ เพราะเป็นการยกระดับจิตจากการแสวงหาความสุขภายนอก ไปสู่การพัฒนาความสงบ สติ และปัญญาภายใน เมื่อจิตใจได้รับการขัดเกลาจนสะอาด ผ่องใส และเป็นอิสระจากอคติในระดับหนึ่งแล้ว ย่อมอยู่ในสภาพพร้อมที่จะรับรู้ความจริงอันลึกซึ้ง

ในที่สุด กระบวนการทั้งหมดนี้มุ่งไปสู่การทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าใจและประจักษ์แจ้งอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งถือเป็นแก่นแกนสูงสุดของพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า เรื่องเทวดา นรก และสวรรค์ในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ มิใช่เป้าหมายสุดท้ายของการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา หากเป็นเพียงเครื่องมือเชิงอุปมาที่นำพาจิตใจมนุษย์ไปสู่การรู้แจ้งความจริงของชีวิต และการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้รับ

หนังสือ เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปฏิหารีย์-เทวดา ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามีได้มุ่งพิสูจน์การมีอยู่ของเทวดา นรก หรือสวรรค์ หากแต่ใช้เรื่องเหล่านี้เป็นอุปมาในการสอน เพื่อชี้แนะมนุษย์ให้ตระหนักถึงความทุกข์ เหตุแห่งความทุกข์ และหนทางดับทุกข์ แก่นแท้ของคำสอนจึงอยู่ที่อริยสัจ 4 องค์ความรู้สำคัญอีกประการคือ ความเข้าใจโครงสร้างการสอนแบบอนุปปุพพิกา ตั้งแต่ทาน ศีล สวรรค์ การชี้โทษของสวรรค์ ไปจนถึงเนกขัมมะ อันเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจให้ผ่องใสและพร้อมต่อการเข้าถึงความจริงขั้นสูง สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นระบบการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นลำดับ เพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). เรื่องเหนือสามัญวิสัย อิทธิปฏิหารีย์-เทวดา บริษัท. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย จำกัด.